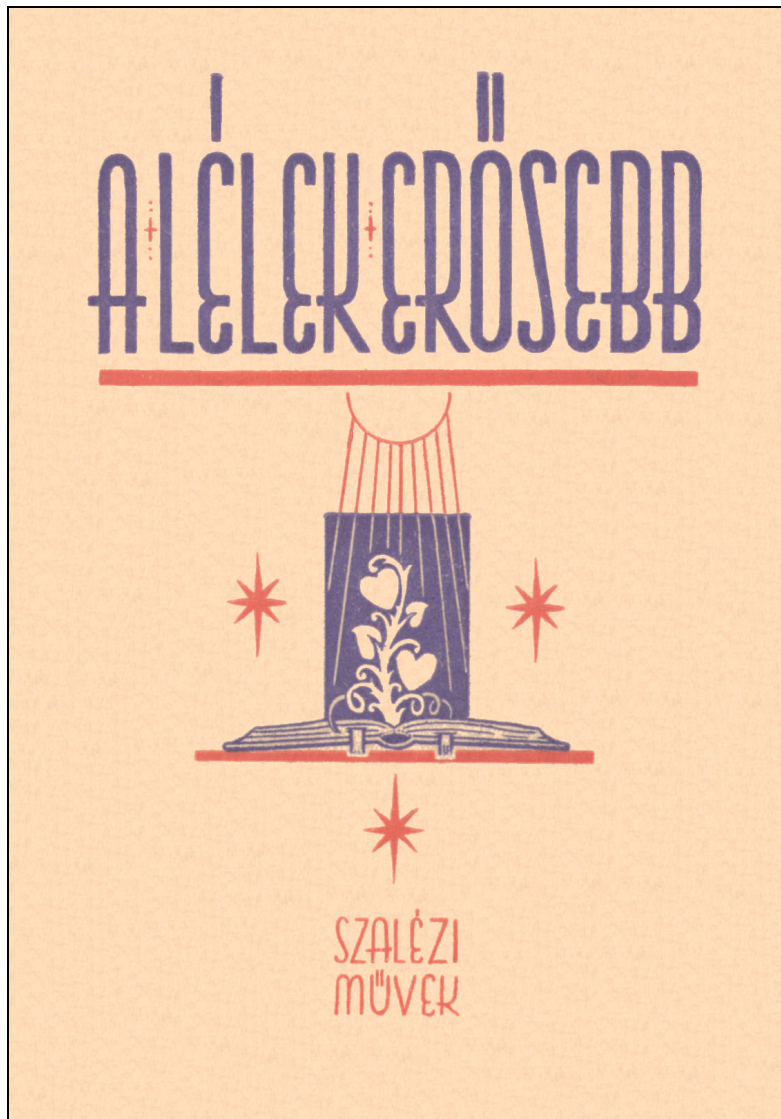

A lélek erősebb

Harangi László naplója

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

A lélek erősebb Harangi László naplója

Előszóval ellátta
Sík Sándor

Nihil obstat.
Carolus Szitkey
Societatis Salesianae
censor dioecesanus.

Imprimatur. No 856-1940.
Vacii die 13-a Februarii 1940
†Stephanus
Episcopus Vaciensis

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv a Szalézi Művek kiadásában jelent meg Rákospalotán, év nélkül (1940-ben).

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó.....	4
Bevezetés (Lantos-Kiss Antal után).....	5
Elnyugvásom az Úrban.....	8
Harangi László utolsó szavaiból (feleségének feljegyzései)	28
Függelék.....	31

Előszó

Mély megilletődéssel veszem kezembe ezeket a lapokat, egy szemérmes és zárkózott lélek, egy szenvedésben és lemondásban tisztává érett hősi lélek legbizalmasabb vallomásait. Újra meg újra kérdezem magamtól: szabad-e ezeket a nyilvánosság elé bocsátani? Mit szólna hozzá ő, akinek előkelő zárkózottságánál csak belső alázatossága volt nagyobb, aki még lírai verseit sem szánta a nagyközönség szemei elé? És most idegenek, talán kíváncsi és meg-nem-értő idegenek elé adjuk legbensőbb lelkiéletéről, szenvedéseiről, kísértéseiről, rettegéseiről szóló, Isten számára írt, még legbizalmasabbjaival is csak félve közölt feljegyzéseit?

Mégis, talán jó és az ő szíve szerint való cselekedet is ennek a naplónak kiadása. Éppen azt a részét, amelyet itt vesz az olvasó, úgy látszik, följegyzőjük is erre szánta; nem írói becsvágyból, nem is a magamutogatás hiúságából, hanem szeretetből, segíteni vágyó emberszeretetből. „Ha végig megtart Isten kegyelmében (ahogy remélem), ennek a csendes elmúlásnak feljegyzései nagyobb jót munkálhatnak, mint egy derekasan megírt regény. Ha békét és emelkedést adhatnak egyeseknek, boldog volnák” – írja egy helyen.

Aki jó lélekkel, a lelkiek iránti érzékkel olvassa, arra aligha fogja eltéveszteni békítő és emelő hatását ennek az életnek képe, amely olyan szegény volt külső eseményekben és olyan gazdag belsőben; olyan törekeny, szomorú, szinte szárnalmas annak, aki csak kívülről nézte, olyan szép, derűs, erős, hősies és termékeny annak, aki belelátott igazi valójába.

Ma annyi a szenvedés a világban: íme egy élet, amely jóformán másból sem állott, mint szenvedésből, és mégis szép volt, alkotó volt, *érdemes* volt. Ma annyira hajlunk rá, hogy testi-lelki adottságokkal, „természetünkkel”, környezetünkkel, külső eseményekkel mentegessük hibáinkat, letöréseinket: íme egy lélek, akitől a természet jóformán mindent megtagadott, amit fizikumában, idegekben, testi felszereltségben adhatott, és mégsem tört le; mégis egész ember tudott lenni, atlétákat megszegyenítően erős, eleven cáfolata az *ép testben ép lélek* felületes szállóigéjének: mindenkiénél betegesebb testben a legnagyobbakra emlékeztetően ép lélek! Botorkáló, botladozó, kényelmeskedő és szeszélyeskedő kis életünkben ösztönzést, példát, lendületet, szenvedésünkben, gyengeségeinkben, szerencsétlenségeinkben vigasztalást, biztatást, megerősödést meríthetünk a lélek szuverén erejének és a kegyelem csodálatos hatalmának ebből a kivételes művéből, amely Harangi László életében szemeink előtt mutatkozott meg, – és amelyet megsejt, aki fogékony lélekkel olvassa ezeket a naplójegyzeteket.

Adja Isten, hogy írójuk szent vágya szerint minél több embernek hozzanak békét és felemelkedést!

1939 karácsony.

Sík Sándor

Bevezetés (Lantos-Kiss Antal után)

Harangi László 1897. február 27-én született Budapesten. Vidám és gazdag gyermekévek után 1905-ben agyvelőgyulladás lepte meg, amely lassú, kisebb-nagyobb szünetekkel egyre jobban elhatalmasodó bénulást hagyott hátra. Több kínos operációt kellett kiállnia, utóbb éveket kellett Abbáziában töltenie. Előbb gépbeszorított lábbal, utóbb botra támaszkodva tudott csak járni. Jobbkeze is korán megbénult, de megtanult a ballal írni, sőt utóbb hegedülni is.

A dédelgetett beteg-gyermek természetesen kis zsarnokká lett, aki megszokta, hogy minden kívánsága teljesül és nem tűr ellentmondást. Kényelemszeretet, lustaság, önzés, indulatosság fejlődött ki benne. Másrészt az élet külső lehetőségeinek legnagyobb részétől meg lévén fosztva, egyre jobban magába fordult, és a belső, szellemi világ foglalta el lelkében a legnagyobb helyet.

A beteg és kényelmes gyermeket nehezen lehetett rávenni, hogy tanuljon, mégis sikerült felkelteni becsvágyát, úgy hogy nemcsak a középiskolát, hanem az egyetemet is elvégezte. 1924-ben a budapesti egyetem bölcsészeti karán doktorátust tett. Otthon, jóformán játszva megtanult németül, angolul és franciául, sőt olvasni olaszul is.

A családi kör, amelyből abban az időben két kispap és egy apáca került ki, egyre inkább a lelki elmélyülés felé terelte. Otthon volt a liturgiában, papokat megszégyenítő módszerességgel és következetességgel elmélkedett és nagyrészt Isten jelenlétében töltött napját ritka aszketikus tudatossággal állította az Imitatio Christi szolgálatába.

Későbbi éveiben az önnevelés mellett egyre nagyobb tért foglalt életében a tevékeny szeretet. Helyhez kötött életmódja mellett elsősorban környezetével, és a gyermekekkel szemben, akik sűrűn keresték fel Laci bácsi házát és rajokban kísérték az utcán tolszékét. Jól tudta forgatni a távolba ható szeretet fegyvereit is, elsősorban az imát és a levelet. A Kis Pajtás szerkesztői üzenetei, majd később idegen országokkal, sőt világrészekkel összekötő cserkészbarátkozása külső tevékenységben élő ember számára szinte fantasztikusan széleskörűvé tették ezt a hivatásszerűen űzött levelezést.

Irodalmi működését a Zászlónk *Fakadó rügyek* rovatában kezdte még gyermekkorában, majd 1910-től az Életben.

A gyermekek iránti szeretete, gazdag képzelete és mesélő kedve, friss humora, könnyed fogalmazó- és verselőkészsége szinte predesztinálták arra, hogy kitűnő ifjúsági író legyen. 1924-ben átvette a Kis Pajtás szerkesztését. Saját lapján kívül sokat dolgozott a Zászlónkba, a Nagyasszonyunkba, a Kis Szívbe, a Gárdavezetőbe és a Magyar Cserkészbe. Tréfás cikkei, versikéi, novellái, színdarabjai, ifjúsági regényei ezeknek a folyóiratoknak legjava terméséhez tartoztak. Önállóan is megjelent egy pompás mesegyűjteménye (*Buckó királyfi*), néhány regénye (*A cukorgyár titka*, *Robinson unokái*) és cserkész-színdarabja (*A két arabus*, *Modern cserkész-tábor*). Mesedélutánjai Gödöllőn, Pesten, olykor vidéken is nagy eseményei voltak a gyermekvilágnak.

Írói becsvágya azonban nem fért meg az ifjúsági irodalom keretei közt. Jóformán gyermekkorától kezdve írogatott kisebb lírai verseket, színdarabokat. Verseit inkább csak önmagának és legbizalmasabb embereinek írogatta; igazi erejét a lélektani novellának szentelte. Ilyen írásai, főleg a Katolikus Szemlében, a Magyar Kultúrában és az Életben néhány hosszabb elbeszélése ennek a műfajnak valóságos remekei. (*Barabbás*, *Az útitárs*, *A kapu* stb.) Egy nagyobb lélektani regényt is írt az Életbe. (*Az utolsó állomás*.)

Életének legnagyobb megpróbáltatása édesanyjának halála volt. Ekkor lépett melléje az az úrileány, aki felesége lett, s akinek sikerült újra felkeltenie lelkében az életörömet és a munkakedvet.

Tüdőcsúcshurutja azonban megint kiújult. Az Altenbergben, Imstben, Mátraházán, majd a hárshegyi Cserkészparkban töltött üdülések csak a léleknek és a kedélynek hoztak felfrissülést, a beteg test ereje egyre gyengült.

1932–33 telén idegállapota nagyon leromlott. Félelem szállotta meg, állandóan üldözöktől rettegett. Az Új Szent János-kórházban, majd a Hárshegyi Szanatóriumban félétet töltött valóságos élőhalottként.

Nyárra a gödöllői cserkész-jamboree hírére javulni kezdett állapota. A cserkészzel már régóta belső összeköttetésben volt, a jamboree előtti évben magyarra fordította Baden-Powell cserkészkönyvét (*A boldogulás ösvényein*). Most egyszerre elemi erővel szállta meg a vágy a cserkészek után. Félelme elmúlt, boldogan élvezte a tábor nyújtotta élményeket, új ismerősöket szerzett, barátságokat kötött, külföldi cserkészekkel újabb levelezésekbe kezdett.

A jamboree után az étellel való reális kapcsolata teljesen megszűnt. Imádsággal, bölcselettel, olvasmányokkal, levelezéssel, gyermekekkel töltötte napjait. Friss óráiban hangulatos versekbe és novellákba foglalta cserkészélményeit, elgyönyörködött a szabad természet színeiben. Sokszor emlegette: „Ha a jó Isten úgy akarja, szívesen halok meg, – de ha még élni enged, úgy szeretek élni!”

1925-től kezdve rövidebb megszakításokkal rendszeres naplót vezetett lelkiéletéről. E naplóban legigazibb arca mosolyog elő a sorok közül. Részint napi elmélkedéseinek gondolatmenetét rögzíti meg, részint önnevelési terveket, eredményeket és sikertelen harcokat könyvel el, részint külső eseményekkel, betegségével és a halál közeledésével kapcsolatos gondolatait írja le. Mesterkéletlen valóságában tárja fel lelkét, mintha legjobb barátjával vagy gyóntatójával beszélgetne.

Elmélkedéseit vázaltszerűen, sok esetben összefüggéstelennek látszó mondatokban örökíti meg. Ezek a mondatok számára felidéztek a lefolyt elmélkedések hangulatát, feszültségét és elhatározásokra késztető erejét. Mások számára azonban az ilyenek csak gondolattörödékek, amelyek érdekesek, de teljes hatást nem tesznek.

Az elmélkedést nem eltűnődésnek és elméleti magaslaton járó elmefuttatásnak szánta, hanem életbemarkoló, praktikumokat gördítő reggeli edzésnek. Szinte túlzásba csap a jófeltételek aggályos kipontozásával. Minden elmélkedés végén pontokba szedi elhatározásait, mégpedig oly változatosan és annyira sok irányban, hogy a napló elején ez a zsúfoltság bizonyos kapkodás, lázas javulnivágyás benyomását kelti. Sokatmarkolását érthetővé teszi az a körülmény, hogy állandóan a halálra gondolt s a nagy útra készülők nyugtalanságával igyekezett pótolni a felfedezett hiányokat. Ezenkívül a lelki értékeknek mindent túlszárnyaló nagybecsülése, amely a naplóból megkapóan kicsendül, hasonlóképpen eléggé magyarázza, hogy miért akart rövid idő alatt hatalmas előrehaladást tenni a lelkiekben. Mikor a természetfeletti élet szépségeiről emlékezik meg, csak felső fokban és csak a legnagyobb elragadtatás hangján tud nyilatkozni. „Méltóság csak egy van: a lelki fönség méltósága. Ez minden helyzetben lehetséges.”

A szent élet vágya sokszor lenyűgöző erővel érinti meg s ilyenkor nyomban önvád, elégedetlenség fogja el, mert arra gondol, hogy a lelkesedés nem volt mindig kellő és sok alkalmat és érdemszerzést elmulasztott.

Ezek az önfedések azonban csak átmenetiek. A töprengést felváltja a tettvágy és különösen gyónásaival, szentáldozásaival kapcsolatban magasra lobban szívós alkotnivágyása. Imponáló akaraterejével bele akar nyúlni az élet ércüllőinek forgásába és sziklát akar elhárítani Isten felé vezető útjából. Veszületett gyengeségekkel, hajlamokkal, későn észrevett elneveltséggel kell megverekednie. Rendkívül érdekes az ősről és az utódokról szóló különleges elmélkedése, amelyben kifejti, hogy az önnevelés nemcsak az egyén jelleme miatt fontos, hanem sok szempontból önkéntes vezeklésnek számít az ősök hibáiért, s érdemgyűjtés, értéktakarítás a jövő nemzedék számára. 1926-ban írja:

„Nemcsak a testszerinti utódok által hatunk a világra, hanem minden lélegzetvételünk halhatatlan, mert a következmények végtelenbe futó mozgását indítja tovább, őseinknek éppúgy megváltói lehetünk, mint unokáinknak megoltalmazói.”

1931-től kiszélesednek a feljegyzések. Rögtönzött, de szabályos, irodalmi értékű fogalmazásokká lesznek, amelyek helyenként szentágostoni ihletet és prohaszkai magaslatoakat közlitenek meg. Megható az az aprólékos, mindenre kiterjedő figyelem, amellyel lelkiismeret akar belevinni az élet sok sivár tényébe. Sokszor egészen elfeledkeznek önmagáról, csak azért, hogy másokat megértsen, hogy mások tulajdonságait önmaga előtt vonzóvá fesse.

1932 vízkeresztjén feljegyzései elé ezt a címet illeszti: „*Elnyugvásom az Urban. Utolsó életszakaszom feljegyzései.*” Ettől kezdve a napló új arculatot nyer. Az Isten akaratán megbékélő, halkán távozni készülő lélek búcsút int a föld felé. Ráeszmél, hogy szenvedései oly magaslatoakat láttatnak meg vele, Istentől nyert vigasztalásai annyira nem mindennapiak, hogy feltétlenül le kell írnia őket, mégpedig olyan formában, hogy írása mások számára is vigasztalást nyújtson. Szendvéseinek világos értelmét, földi pályájának lelkiküldetésbe hajlását hirtelen megéri. Ezért becézó szeretettel írja, ezt szánja élete mesterművének, ezzel akar szólni az emberiséghez: „Nem magamról szeretnék hősköteményt írni, hanem az isteni kegyelem erejéről... Főművemnek tehát ezt a pár oldalt szánom. Nem tudom, meddig nyúlik, de befejezésre nem szorul, akárhol szakad meg. Ez is nagyon megnyugtat és nemcsak eltörölte a «letört pálya» érzését, hanem ambíciómnak teljes kielégülést ad.” (1932. január)

A betegség csodálatosan bölcsé teszi az embert. Tehetség, érvényesülés, az emberek becsülése semmivé zsugorodik a velőig ható valóság előtt: Menni kell! Nem a letört, hanem a felemelkedett lélek szavait szólaltatja meg; nem tehetetlen lehullásnak, hanem férfiasan megharcolandó viadalnak tekinti a betegséget és a közelgő halálküzdelmet:

„Ámulva látom, hogy egyik napról a másikra bölcsé, látóvá tett az Isten ereje. *Szívesen halok meg, akár izenként is, ha az Isten úgy akarja. Majd ad erőt hozzá... Alázattal és nagy bizalommal teszem le életemet Isten kezébe.*” (1932. február 19.)

A következőkben a naplóknak ezt a mindenkinek szóló részét, írjuknak ezt a *főművét* adjuk.

Elnyugvásom az Úrban

(Harangi László utolsó életszakának feljegyzései)

1931. december 30. Azt hiszem, rákom van. Az orvos mélyen betapintott jobbról a tüdőm alatt, és azt mondta a másíknak érthetően: „Itt. Egészen biztos.” Ez tegnap történt, és eleinte mintegy elsiklott a fülem mellett. Látogatási idő alatt nevetve meséltem, hogy hol a hasamban találnak valamit, hol a fejemben. De aztán, hogy este eloltották a villanyt, mint egy lobbanásra, egészen éber lettem. Az agyam nagy tisztasággal kezdett dolgozni. Nem „gondolkoztam”, hanem rendszertelen, de tiszta meglátások sora tódult fel bennem. Egyszerre megértettem a bennem régen gyökeret vert fáradságot és azt az érzelmi meggyőződést, mely három év óta állhatatosan és világosan mondja egyre, hogy „mindennek vége van, nincs tovább.” Tehát ez az!

Hogy mit érzek? Félelmet, szomorúságot semmi esetre. Mély megilletődést és csodálatot. Azóta csak két alapérzésem van – mely talán voltaképpen egy is – gyönyörködés a világ és az élet szépségében és hálás csodálata az isteni jóság erejének.

December 31. Mert ahogy így éjszakánként felmerülnek bennem a látások, ahogy most szilveszteri szentgyónásra készülök: mint ahogyha napkeltével mennék szembe, egyre világosodik minden. Éjszakák önkéntelen és szinte azt mondhatnám öntudatlan „meglátásaiban” néhány nap alatt átlendülök az isteni perspektívák világába. Sohasem álmodott mértékben kezdem érteni önmagamat és a jó Isten csodálatos terveit. Ó, én lelkem, emberi lélek, milyen csodálatosan szép, nagy és gazdag vagy! Milyen elragadtatott megrendüléssel állok mélységeid felett! Most értem az Evangéliumot, hogy a lélek több, mint az egész világ.

1932. január 1. Ez a megértő állapot inkább ma kezdődött. Addig a megértés inkább a betegségre vonatkozott. Régi apróságokból, egy-egy elejtett szóból, egy arckifejezésből, melyek azelőtt is feltűntek, de nem értettem őket – most mint egy bűvészszerpenyőben magától egységes kép állott elő. Emlékszem, mikor még tavasszal a doktor a tüdőmet vizsgálván díványra fektetett, és a gyomromat, testemet is kitapogatta. Érdekes, hogy akkor feltűnt, és mégsem vettem észre. Később dobolt, a felpuffadt, „meghízott” testemen, mely kongó hangot adott. Még tréfáltunk: „Még kisül, hogy víz van ebben a pocakban” – mondta. Nevettünk rajta. Már értem, hogy mért kellett mindenáron most az ajtótorés!¹ Szegény kis V.-mre² pedig csaknem haragudtam érte. (Ha tudnék egyáltalán haragudni rá!) Istenem, hány szerető jószándékot magyaráztam félre! Bár az utóbbi időkben erős elvemmé lett, hogy mindenkiről csak jót tegyek fel. A karácsonyi meglepetésnek kívánt lefényképezésem, F.³ egy elfojtott sóhaja és önfeledt arca a karácsonyi búcsúzaskor, mind apró jelek voltak, melyek az én belső világos érzésemet: hogy nagy beteg vagyok – támogatták. De mindez csak itt lett világos és kerek egész bennem.

Ma reggel eljött hozzám az Oltáriszentség. A klinika kedves, könyörülő jóságtól áthatott papja hozta. Tegnap a gyónásnál is éreztem, hogy milyen finom illeteése van ennek a tapasztalatok által bölcsé lett papnak a lelkek ápolásánál. Bár kábult voltam, és minden erőlködésem ellenére sem tudtam visszaemlékezni az elmúlt évre (az események, még a

¹ A nehezen mozgó beteg kényelmére történt változás.

² Felesége.

³ A család legbizalmasabb barátja.

tegnapiak is, könnyen elmosódnak és megzavarodnak bennem egy idő óta, ellentétben a lelkiekben való tisztánlátással) – a gyónásom mégis jó gyónás volt. Teljesen megkönnyebbültem és megnyugodtam.

Az Isten tervei szerint szinte magától értetődőnek láttam, hogy én *így* és *most* haljak meg. Hiszen mikor anyám rákban vergődött, magam rimáncodtam Istennek, hogy adja majd nekem a szenvedéseket, csak őt ne kelljen szenvedni látnom. Hiszen azt el tudtam fogadni az Úristentől, hogy elveszítsem anyámat, de ha a szenvedését végig kellett volna nézmem: megőrültem volna. Most pedig egyenesen boldog vagyok arra a gondolatra, hogy az ő útjukon⁴ mehetek az Istenhez. Hogy amit kívülről kétszer végignéztem, (a rákbeteg haldoklását: lassú hervadását), azt belülről is átélhetem, és így valamiképpen részese lehetek az ő szenvedéseiknek. Hiszen a legrettenetesebb gyötrelmem úgyis az volt, hogy nem tudtam a lelkükhöz férni. Hogy komédiás álarcra vigyorogtam, mikor tudtam is, hogy keresztüllátnak rajtam. Ők talán valahogy reflektálatlan, természetes naivitással, kevésbé felkészülten álltak szembe a halállal és csak a betegségben értek meg. De azért nagyon fáj, hogy annyira lebecsültem az isteni kegyelem erejét, és nem mertem komolyan és melegen érintkezni velük, mint „elköltözőkkel”, hanem ostoba és üres biztatással, sőt tréfával vétkeztem a lelki méltóság tisztelete ellen.

Most pedig magamon ámulva látom, hogy egy napról a másikra bölcsésé: látóvá és szentté: kereszténnyé tett az isten ereje. Nem ismerem magamra: arra a nyafogó, aprólékosan aggodalmas, felületes, elkényelmesedett, gyáva nyárspolgár magamra. Mintha a lelkem pislogó kanóca most hirtelen nagyot lobbant volna, hogy most már természetfölötti erővel világoskodjék a hátralevő kis időben.

Ezek a látások az én boldogságom. Valami ilyen lehet a mennyország.

Délután bent volt I.⁵ Hosszan és jól beszélgettünk. Arról is, amit külön kértem reggel a szentáldozásban. Milyen szépek a lelkek, amikor így egy-egy órára ki tudnak szabadulni a földi élet hálójából, az idegek kötelékeiből. Csupa gyengédség, meghatott szeretet volt. Éreztem, hogy a lelkét is odaadná értem. Istenem, ha én is mindig úgy tudtam volna látni és érezni, mint most! De sokat aludtam, de keveset éltem! Mennyire átengedtem magam napi dolgoknak, önző, kicsinyes, ideges lélekgörcsöknek. Elhanyagoltam a lélekkapcsolatokat, szeretteim és magam közé homokzsákokból torlaszt emeltem.

Január 2. Mára ismét eggyel több megoldott probléma. Mindennap nyílnak a lelki záruk és mindig jobban elcsodálkozom az Isten bölcsességén, jóságán és az élet nagy harmóniáján. Tegnap még keserűen emlegettem I.-nek futó célzással, hogy „műveim nincsenek”. Ez keserűségem volt. Húsz esztendeje vagyok író (1911-ben jelent meg versem az Élet-ben először) és még nem alkottam semmit. Amit írtam, azt sem tudtam kiadatni. A világ nem tud rólam. De most már nem fontos. És Isten egy gondolatot adott, mely a pusztá rezignációt teljes harmóniával oldja fel. Úgy tetszik, hogy megértettem, mit akar tőlem. Hisz azt, hogy nem elsősorban munkára, nagy alkotásra teremtett engem, egész testi-lelki alkatomból világosan ki lehet olvasni. Engem penitenciának szánt az Úr szegény szüleimnek és talán még arra, hogy türelmes étellel és szép halállal „bizonyosságot tegyek az igazságról”. És akkor villant fel bennem ennek a napló-félének a gondolata. Ha végig megtart Isten kegyelmében (ahogy reményelem), ennek a csendes elmúlásnak feljegyzései nagyobb jót munkálhatnak, mint egy derekasan megírt regény. Ha békét és emelkedést adhatna egyeseknek, boldog volnék. Valahogy így szeretném leróni hálámat az emberek iránt. Hiszen mennyi jót tettek velem! Idegenek is, villanyoson, utcán, hányszor segítettek! Mindenki jó volt hozzám. Nem

⁴ Ugyanabban a betegségben, mint anyja és szeretett nagynénje.

⁵ Unokatestvére és gyermekkori játszótársa.

emlékezem, hogy valaha valaki bántott volna. A Kaplony utcában a Károlyi-forradalom alatt gyerekek megdobáltak és kicsúfoltak, mikor délután sétáltam bicegve a napon. De azok sem rosszaságból tették, és én hívtam is őket magamhoz, mert szerettem volna cukrot adni nekik.

Lehet, hogy ez szép és megható volt tőlem, és hogy talán dicsekvés, hogy említtem. De én nem magamról szeretnék hőskölteményt írni, hanem az isteni kegyelem erejéről. Azért csak azt jegyzem itt fel, ami az ő munkája bennem. Sáros, piszkos, kicsinyes, önző magamat, aki saját erőmből vagyok, most nem festem le részletesen. De hisz az ember nyomorúságát kiki tapasztalja magában és elhiszi, hogy milyen nagyon hitvány és utálatos vagyok önmagamban, s hogy ezt nem csak szerénykedő alakoskodásból mondom.

Főművemnek tehát ezt a pár oldalt szánom. Nem tudom, meddig nyúlik, de befejezésre nem szorul, akárhol szakad meg. Ez is nagyon megnyugtató, és nemcsak eltörülte a „letört pálya” érzését, hanem ambíciómnak teljes kielégülést ad. Igaz: „szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak”. Ez nemcsak dicsőségszomj, hanem minden vérbeli író lelki szükséglete. De itt most teljesebben, mélyebben kifejezhetem magam, mint a szépirodalomban. Tegnap az újévi misében erről a kitételről elmélkedtem: „sobrie et juste et pie vivamus in hoc saeculo, expectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et Salvatoris.”⁶ Ebben benne van az én újévi programom: józanul és jámboran, éberrel figyelve várni „áldott” reményét (eljövetelét) az Úr dicsőségének. (Milyen gyöngéd ez az *áldott* jelző!) Nincs is más vágyam, mint precízen és finoman kifejezni minél többet a lelkem gazdag életéből. Tudatos művészmunkának, de teljes őszinte egyszerűséggel lelki sírkövet állítani magamnak, az Isten dicsőségére.

Nem tudnék azzal a hősi némasággal meghalni, ahogy anyám, aki a halálra való lassú érzéséből mártír-hősiességgel egy szót sem árult el. Csüggedését, harcait magába zárta. Én csak sejtettem, és most kezdem érteni, hogy min mehetett át. Szeretném fenéig inni az ő kelyhét. De belőlem az élmények ki akarnak törni. Soha ennyi mondanivalóm nem volt. A legkisebb esemény is csodálatos gazdag élmény. Csupa nagy, szent, gyönyörű történet bennem és körülöttem.

Milyen szép volt például ma délelőtt, ahogy P. doktor elbúcsúztatott. Mélyen megindított férfias őszintesége és gyengéd tapintata. Ahogy a bajomról beszélt velem, nem volt egy kétszínű szava, hazug biztatása. A lélek méltóságának megbecsülését felemelően éreztem nála. Voltaképpen azt mondta, hogy rajtam nem lehet segíteni. Megértettem rögtön, hisz ezt éreztem tisztán, már mielőtt a kórházba jöttünk. De mégis olyan finoman, megnyugtatóan beszélt, hogy nálamnál kevésbé éber lelket elfogott volna a földi reménység illúziója. Ez a keresztény orvos. Magasztos emlékét elviszem magammal. Amikor megköszöntem a jóságát, úgy láttam, hogy könny csillant meg a szemében. Ahogy összenéztünk, éreztem, hogy a lelkemmel beszél, nem az „értelmes húsdarabbal”, mint annyi más orvos. Amivel pedig az ágyamhoz lépett, az mint ünnepélyes hajnali harangszó visszhangzott a lelkemben: „Ütött a szabadulás órája!” Enyelegve mondta, a kórházi rabságra, de bennem éppen akkor kezdett szárnyat bontogatni a lélek, útrakészülődve a testi börtönből.

Szeretném, ha ezt ő is olvasná. Általában szeretnék mindenkinek elmondani mindent. Barátok, jótevők merülnek fel előttem, akikhez szólni szeretnék. Testben nem érzem fontosnak láthatni őket, de szeretném, ha a lelkemet ismernék mindazok, akik szeretnek, és akiket szeretek. Az utóbbiak közt ott van minden ember. Elnézem például a társaimat az ágyakon. Tegnap még vadidegenek voltak, többet nem is látom őket. És milyen csodálatos alkotása mindegyik az Úristennek, és mennyi jó van bennük. Az apácák, a kórházi ápolók, az

⁶ „Józanul, igaz módra és jámborul éljünk e világban, várván a boldog reménységet és a nagy Isten és Megváltónk dicsőségének eljövetelét.” (Szent Pál)

orvosok, mind szeretett, tisztelt lelki testvéreim lettek. Megbecsülést, csodálatot és nagy szeretetet érzek irántuk.

Kisütött a nap. A kórterem karácsonyfája tündéri fényben ragyog a napsütéstől. Engem most öltöztetnek.

Indulunk. Olyan az egész, mint egy álomszerű diadalmenet. Elindulás a mennyország kapuja felé!

Január 2–3–4. Rózsadomb.⁷ Csodálatos! Talán nem volt az életemnek még három ilyen mélyjáratú napja. Az álmatlanság, a testi gyengeség megfinomít és átszellemít mindent. Éjszaka éber látásokban az élet csúcsein járok. A jövőt festem magamnak. Nem az enyémet, hanem az övéket. Néha, mintegy villanásban látni vélem az Isten terveit: az én halálommal nehéz csomók oldódnak majd meg: O.⁸ Gödöllőn a kis házban, V.⁹ talán itt. Talán I.-n is segíthetek, ha úgy enged meghalni Isten, ahogy most emel magához. Csodálatosan jó és nagy az Isten. Ha egy-egy ilyen tervét megértem, sírok a megrendüléstől. Úgy összevág minden és olyan szép! Az élet mélysége és a világ szépsége érzékenyít el. Gyönyörködöm búcsúzó-meghatottsággal. de nem vagyok szomorú és nem kívánnék megtartani semmit az elsikló világból. „Olyan nagyon szép volt”, mondom hálás könnyek közt magamnak, és ha ezután vallatom magam: „Szeretnél itt maradni? élni tovább a tűnő életet?” – azt érzem: nem. Nincs bennem az élet vágyának még szikrája sem. Csak olyan szép volt, olyan nagyon szép volt!

Nappal pedig nézem a világot és meleg belső megindulással érintkezem az emberekkel. Úgy tetszik, hogy most jobban látom őket. Úgy megérezem jóságukat. Derék, hűséges, erős jellemű emberek a rózsadombi ház lakói. Az üres karosszékben még láthatatlanul ott virraszt felettük fehér szakállal, tisztos fejével Nagyapa, a germán szolidság, fegyelem és hideg méltóság páncélja mögé szorított meleg érzés. Ilyenek ők is, de már melegebbek. Magyar vért oltott már beléjük a Nagymama, a ceglédi 48-as polgármester véré, aki rajongó híve Kossuthnak. Melegebbé tette őket a közös szenvedés is, a kis unokák melegítő hatása. És – úgy érzem – a mi kettőnk harmonikus házassága is. Legalább V. édesanyján határozottan érzem, hogy üdül fel a gödöllői kis házban közöttünk. És ilyenkor nem is tudja, hogy elköltözött áldott lelkek melege sugárik rá a vénhedt falakról, akik nagyon tudtak szeretni és áldozatos életükkel szentelték meg itt a földet.

Csak most látom, hogy mennyi nem remélt melegséget találok köztük. Nagyon szeretem őket és érzem, hogy ők is szeretnek. Nagykeresztmamától külön elbúcsúztam. Kértem, hogy áldjon meg. Megtette.

Úgy érzem, hogy Pestet többet nem látom. Az autón oda-vissza sorban elbúcsúztam tudatosan mindentől. Sok emlékem van ott. De egy szemernyit sem fájt, ha arra gondoltam, hogy mindezt utoljára láttam. Elevenen él bennem, hogy mindent és mindenkit megtalálok újra az örök életben. A jelenségek szinte már csak üres képek az én lelkem előtt. Régóta szokom már ehhez a látásmódhoz. Valamiképpen velem is született és a filozófia kifejlesztette bennem. Nekem könnyebb lesz meghalnom, mint az anyáknak volt. Az én anyuskám valahogy a józan földi érzésű emberek közül való volt, vallásossággal, érzéssel a költészet és tudomány iránt, de metafizikai lendület nélkül. Miattam is nagy gondok nyomták, ha a halálra nézett. Flóra anyának¹⁰ nagy képzelete, szárnyaló lelke volt, de az erőteljes életérzés, élnivágyás húzta vissza. Szenvedélyes lelkében csak lassan higgadt le az élet rezignációvá, kevés volt benne anyám csendes, megadó természetéből. Én örököltem a csendes életről-lemondás adományát, a metafizikai valóság pedig kézzelfoghatóbb és

⁷ Felesége családjánál.

⁸ Unokatestvére.

⁹ Felesége.

¹⁰ Anyjának testvére, aki második anyja volt.

bizonyosabb nekem a földinél. Ha Isten segít, könnyű lesz itthagynom ezt amazért. – Nem bízom el magam. Tudom, hogy lehetnek és lesznek is még erős kísértések, ha már komolyra fordul az állapotom. Apám családjában betegesen erős volt a halálfélelem és ez a rettegés megvolt bennem is gyermekkorom óta. Imádkozom, erősen, boldog halálért, alázattal, de bízva.

Január 21. Nagyon elmaradtam az írással, de ami fontos, elevenen él most is bennem. Itthon. S.-val¹¹ beszélünk őszintén. Nem rák. Az agyamban indult meg újra a régi folyamat. Megáll-e ezzel a bénulással, vagy halad majd tovább? Lehetséges, hogy akkor is évtizedek telnek bele, míg végez az agyammal. De én ismerem az orvosi nyelvet. Az első napokban olyan gyenge voltam itthon, hogy egészen közelinek hittem a halált. De inkább örömet és megnyugtató elcsendesülést éreztem. Elég nekem az Anyákra gondolni, O.-t elképzelni itt a kis házban, mint a kis szentély őrzőjét énutánam, és még ha majd fáj is meghalni, ezek föltétlenül megvizsgáltnak.

Csodáлом és szégyenlem a fantázia játékát, mely újra megtévesztett. Lelkemnek mindenesetre javára vált, ha van is benne sok a „felsülésből”. Képzeldő voltam világeletemben. A képzelet sokszor segített megsejteni az igazat, még többször vitt tévútra. Sok gyönyörűt álmodtam így, de sok retteneteset is. Mégis a vallás után ez a képzelet volt a legragyogóbb kincsem. A mindennapi életet vagy érdekes „nagy” eseményekkel tölti meg, vagy egyszerűen kiemel belőle: embert, munkát, lelki élményeket megnagyít, megszépít, gyönyörűre színesít. Sokszor roskadozom szinte az átélt nagyszerűségek súlyától. És mégis több ez, mint pusztán álom. Sokszor úgy érzem, hogy a képzelettel a világ és az élet igazi valóságát fogom át. Emberben például még sohasem csalódtam. Nem illúziókkal aggattam tele őket, önkényes fantázia-játékkal, hanem meglevő jótulajdonságaikat láttam esetleg megnagyítva. Volt, hogy a gyarlóságukat csak később láttam erősebben, és azok fájtak is, de nem csodálkoztam, mert nem „ábrándultam ki” (ábrándjaim úgyis csak nagyon kevesekre vonatkozóan voltak!), hisz mindig tudtam, hogy „emberek”, nem hősök és nem égi lények. Talán mert sohasem „vártam” semmit az emberektől, azért nem csalódtam bennük. Azt hiszem, hogy az a sok jó, amit bennük látok, igazán megvan a gyengeségek alatt, ha esetleg ritkán tud is érvényesülni, és hogy mégis az értékes rész bennük, az *igazi én*. Hisz tudom magamról, milyen ritkán sikerül olyannak lennem, amilyen forró vággyal lenni szeretnék és aminő lelkiséget *igazinak* érzek magamban. *Vágya szerint* pedig minden ember jó, „rossz” lenni, tudatosan senki sem akar (az elkeseredett dacos sem, a lelke legmélyén), csak azt nem látja sok, hogy mi a „jóság”, s még gyakrabban a távolságot nem látja, melyben attól van. Nem magát törekszik közelíteni az ideálhoz, hanem az ideált meglevő lelki képére szabja. De talán mindenkinek szüksége van rá, hogy „jó”-nak tartsa magát valamiképpen, és így, ha ferde és tökéletlen módon is, de a jóságból él mindenki. A legcinikusabb „életművész” is, amikor oldalba rúgja durván az erkölcsöt, az életrevalóságnak, a magasabbrendűségnek érzésével teszi, a tökéletesebb, „felsőbb erkölcsiség” érzésével. Szép, jó, bölcs akar lenni minden ember, legalább a maga szemében. Élni csak úgy tud, ha valamiképpen (önáttatással legalább) ezeknek az örök kincseknek birtokában érzi magát. Ahol pedig kincsünk, ott a szívünk: innen az én (éppen nem idealizáló) emberszeretetem legmélyebb forrása.

Ahogy az embert, az életet is ilyenféleképp látom a képzelet színes üvegjén át. Minden „csoda”, minden nagy és ünnepélyes esemény. Attól kezdve, hogyan tudom a tollat kezembe venni, lelki elhatározást átvinni a testre?, a történetek, változások egymásbafonódások, lelki megrezdülések végtelen sokszerűségű láncolata titokzatos és hihetetlenül nagyszerű! – Egy tanítvány alkalmatlan érkezésénél hányszor éreztem magamat bunkót ragadó ősebernek, aki

¹¹ Bátyja és lelkiatyja.

megy, hogy a családjának élete árán is megszerezze a mindennapi húst. És efféle képek ilyenkor erőt, kedvet, szinte „hősi” lendületet adtak fáradt testemnek.

A fáradt test! Bizony ez az én részem. Ha arra gondolok, hogy fogyó szellemi erővel, rokkantan kell esetleg haldokolnom sokáig élő halottként, hát kicsordul a könnyem. Keserúséget akkor sem érzek: Legyen meg az Isten akarata. De a küzdő szép életre visszanézni, mint akinek már talán nem lesz része többet a komoly munkában: ez fáj. Talán egyedül ez minden között, amit elhagyni elkészültem magamban. Hogy mikor hagyok itt mindent? Éppen oly kevésbé tudhatom, mint azelőtt. Az orvosok sokszor kimondták már, hogy ennyi meg ennyi éves koromban meghalok. Lehet, hogy most végre meggyorsul a pusztító folyamat, lehet hogy soká húzódik, vagy meg is áll egy időre. Jól esik azt remélnem, hogy öreg ember nem lesz belőlem. (Gyermektelen öregség! Bár az Úristen elég hatalmas volna ezt is pótolni valahogy.) Máskülönb pedig élek csendes békeességben, csak mint eddig. Azt a várost valahogy sokkal szeretőbb és figyelmesebb szemmel nézzük, ahonnan útra készülünk. Így kellene mindig látnunk és éreznünk, akkor az életünk az volna, aminek lennie kellene: csodálatos és királyi út az örökkévalóság felé.

Egy éjjel felébredve, ezt a verset *kellett* írnom. Magától jött és szinte kényszerített, hogy egybefogjam: később aztán simítottam rajta tudatosan is:

Beteg csendes imádsága:

Láztól lesorvadt két karom
A betegágyból feléd tárom:
Ne rajtam, Uram. rajtuk könyörülj!
Könyörülj a vergődő világon!

Nekem már jó a csendes végtelen,
Kettesben üldögélni véled,
Míg nyitja halkán ajtaját
A csodálatos örökélet.

De vérben, jajban áll a Föld
S engem iszonyú jajszó ráz át:
Testvér... barát... és embermillió...!
Jaj, csitítsd el a kínok lázát.

Ha áldozat kell: én legyek,
Kicsi szívárvány komor égen:
Add nekik látni boldog magadat.
Ahogy megadtad nékem.

Különb napról-napra erősödöm. Az arzén érezhetően működik. Lassan dolgozhatok már. Jó ez is. Minden jó, ahogy van. Ez nem megnyugvás és hit nálam, hanem szinte már „látás”.

Január 30. Azóta már megjártam egy hullámvölgyét belső életemnek. Ilyenkor látom, hogy szép föllendüléseink, képzelt szépségünk és erényünk mennyire csak az Isten ajándéka, ránkvetődő sugár. Üres, fekete és gonosz ami bennem ásít, csak egy jó van bennem: a nagyravágyó, égreakiáltó istenvágy. Igyekszem megtartani magamban, ami kegyelméből érezhető, élesztem a reményt, bízom és alázattal várok. Rázogatom a hétköznapok porát elhanyagolt lomha lelkemről. Bánat, elmélyített bűnbánat. Tudom, hogy milyen hanyag

vagyok a kegyelem ápolásában, holott a csendes, pihenő életben ugyancsak volna időm elmélyülésre. Miért esik jobban gyáván elásni magam hóbortos és felületes gondok közé? Mért nem tárom ki legalább egy félórára napjában szomjas lelkemet az Istennek, mikor a lelkem legmélyén csak az Úristen és a halál foglalkoztat éjjel, nappal? Nem kínoz, nem fenyeget egyik gondolat sem. Ha felnézek rájuk, megtisztulva és megvigasztalódva kelek fel az elmélkedéstől. Miért húzódok vissza mégis újra az öntudatos élet mélységeitől? Játékos képzelet és lusta magamelhagyás a csábításaim.

Február 2-án kint voltunk együtt a temetőben négyen (S. és I.) A nap sütött, a szél fúj egy kevésbé, a délutáni napsütés utolsó másfélórája volt az utunk. Nagy sár, gyéren beszélünk, odafelé. Le nem szálltam tolokocsimból, és a sírig sem engedtem tolatni magamat. Ott maradtam a temető gyalogútján a kocsimban. Úgy néztem őket hármukat, a sírnál, a szélben. Most először láttam ezt a képet így, mint aki kívül áll. Talán azért éreztem most olyan erővel a családunk árvaságát, mint még soha. I. megtépett madár módjára, S. megviselve (az éjszaka munkában virrasztott, mint annyiszor, és különben is valahogy elgyötörtebbnek látszott) ott imbolyogtak V.-vel a sír körül gyökértelenül és (nekem úgy rémlett) tanácstalan tehetetlenséggel a rájukszakadt nagy fájdalommal szemben.¹² Istenem! Hogy odaadtam volna az életemet, csak ezt levehetném róluk! Én kábult voltam és fásult. Az a szerencsém, hogy az ilyen legnehezebb pillanatokban valahogy ösztönszerűleg kilépek magamból, s mint a halálraítélt, egészen másfelé figyelek. De azért *Julius Caesar* két sora mindig ott zakatolt a fejemben: „Oh, mily esés volt ez, jó honfiak! Elestem akkor én, ti és mi mind.” És a mi összeomlott világunkat éreztem rettentően magamban. Nem is *a mienket*, az övéket, akik már csak órákra jönnek Gödöllőre, akiknek nincs igazi otthonuk, (vagy fizikailag, vagy a lélek nyugalmában nincs). Meleg, erős, hősi életű Anyák! Most is látom őket, ahogy a kommün alatt (62 és 58 esztendővel) vidáman, büszkén végeztek együtt *minden* házimunkát, holott éppen nem szokták meg azelőtt, ápoltak engem és tanítva keresték a kenyerüket. Mindig készenálltak minden áldozatra. Flóra anya szinte fanatikus elszánással, anyám édes (kissé gyerekes) hetykélkedéssel, boldogan és hálásan Isten iránt, hogy erre képes.

S. odajött hozzám is, hogy ne érezzem magam olyan egyedül. Hálás voltam, bár ilyenkor szinte apatikus vagyok, nem érzem a fájdalmat, és így szükségtelennek éreztem.

A temető édes és szép, mint egy nagy kert. Jó lesz feküdni benne. Kértem a mi Drágáinkat, hogy közöljék ki nekem a jó halál kegyelmét. Még mikor kifelé jöttünk, én annyira kábult és zavart voltam, hogy a temető-kapuban valami tréfaféle (még hozzá szeretetlen) megjegyzést motyogtam egy gödöllői ismerősről. Csak azt reményelem, hogy nem hallották, vagy nem fogják fel a szélben, és így talán nem sértette a fájdalmukat. S. különben is megértett volna, hisz tudja, hogy mit érzek. Hazafelé lassan megindult a komolyabb beszélgetés, de azért megviselve, elgyötörve töltöttük a délután kis maradékát.

Február 9. Húshagyó kedd! Egyedül vagyok megint – olvasok, írok. Lelkemben már a nagybőjt komolysága. (D. e. van, a holnapi hamuszentelés szövegén elmélkedtem). Nagyon jó hozzám az Úristen! Tegnap estefelé váratlanul megjött S. Éppen nekiszóló levelet fejeztem be, kevéssel azelőtt. Tele volt a lelkem övele, és beszélni valómmal. V. nem volt itthon. Az a furcsa élményem volt, hogy még „meleg” levelemet hangosan kellett felolvasnom. Utána kezdtünk kicsit beszélgetni, azaz jobbára csak én beszéltem. Ilyen melegen és meghitten régen nem voltunk. Nála vagyok igazán „otthon” legmélyebb énemmel ezen a földön. Minden feléled bennem, amit ő ültetett el, ha *így* vele vagyok. Milyen kár, hogy az „így” még

¹² Flóra anya (S. és I. édesanyja) halálának évfordulója.

elég ritka találkozásaink között is ritka. Külső-belső gátlások csak néha engedik, hogy a lelkem egészen ki akarjon, vagy ki merjen bújni a csigaházából. Istenem! Milyen lehet az üdvözültek boldogsága! Isten fényében ragyogó lelkek akadálytalan, örökös egymásra sugárzása... Meggyóntam. Szentségi kegyelemmel kezdem a böjti időszakot. Alig győzők Istennek hálát adni érte ...

Elmélkedés. „Salvum me fac Deus: quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.” Az árvíz elhat a lelkünkig. Hányféle áradat! A gond, a fájdalom árja, mely rendesen egyre dagad az életünk folyamán; – a tévedés, tudatlanság árja, – a lelkek és események vonzó-taszító áradata. Mennyi ellentétes hullám, mennyi önzés! Engem legjobban talán a megszokás állott, langyos vizei fenyegetnek. Élesen figyelem megszokásból eredő vagy emiatt már fel sem tűnő sok-sok hibámat!

Február 19. Világra „hózzák” az embert, az életben lehet sok segítője, de meghalni mindenkinek magának kell. És a halál igen sokféle. Naivság lett volna azt gondolnom, hogy egészségesen és teljes jólérzésben egyszerre alszom majd el, mint a lecsavart lámpa. Az a furcsa betegség, amelynek okát és nevét nem tudják, vagy nem mondják, most áterjedt a szememre is. Eddig még igen barátságos, különösen, hogy olvasni. írni, mérsékeltén szabad vele. De hogy elmúljon egészen, azt nem reményelem, hisz a többi nyirokmirigyes dolog sem javult egy szikrát sem, pedig több, mint egy esztendeje hogy észleltük őket.

El vagyok készülve rosszabbodásra, noha most nem úgy fest a dolog. Mindenesetre különös érzés, tudni és látni, amint egy titokzatos folyamat egyre terjed bennem, egymásután foglalja el a pozíciókat, itt is, ott is furcsa meglepetést okoz. Én pedig csak a békés szemlélő vagyok ebben a színjátékban. Az igaz, hogy az életöszönt nem érzem mozgolódni magamban. Legjobban is szeretem, ha minden úgy pereg le nélkülem, ahogy rendeltetett. Ezért is nem vagyok kíváncsi pl. arra, hogy van-e és mi van a kulisszák mögött, hogy mit mondott esetleg a doktor V.-nek négy szemközött, hogy mit várhatunk. Én el vagyok készülve akár a teljes megvakulásra. Szívesen halok meg akár ízenként is, ha az Isten úgy akarja. Majd ad erőt hozzá. A kórházban vizsgálták a szememet, valószínűleg ezt keresték rajta, de úgy látszik, akkor még nem volt. A fületem és gégémet is vizsgálták. Lehet, hogy ott is jelentkeznek majd efféle zavarok. De az is lehet, hogy csak a rendszeresség kedvéért vizsgálták sorra érzékszerveimet. Jó az, hogy ha sejtethünk is sokat, tudni előre semmit sem tudunk. Ha vissza találnánk borzadni a sejtett jövőtől, fejünkre húzhatjuk a paplant, mint az ijedős kisgyerek. Különben pedig alázattal és nagy bizalommal teszem le életemet Isten kezébe. Ilyenkor érzem igazán, ki Ő nekem!

Csak tétován lebegek a földi élet felszínén. A vitorláim egymásután petyhüdnek el. Még éppen csak hogy vonszolgatom előre magamat lassacskán. De a tenger mosolygása kék, és a kapitányom ébren áll a parancsnoki hídon. Hogy küld-e a Szentlélek új szelet, elindulok-e mégegyszer? Isten kezében van. Most inkább úgy érzem, hogy a csendes elnyugvás felé hajózom. Hiába jön meg a testi erőm, mintha mindennap egy nótát felejtjenék, akár az öreg cigány. Emlékezetem, szellemi erőm, mintha fogyóban volna. És napról-napra kevésbé találok helyemet ezen a világon. V.-m, a gondolataim, az otthonom és a napos udvar nagyon boldoggá tesznek. De az inkább olyan, mint az álom. Jövőre, hivatásra, alkotásra, tervekre gondolni sem igen tudnék most. Igaz, hogy így a gondok és a fájdalmas emlékek is elmaradnak. Mindinkább az örökkévalóságnak és az álomszerű jelennek élek. – Még álmodom többször éjszaka, hogy tudok járni újra, és ilyenkor nagyon boldog vagyok. Így él az emberben tudat alatt, amiről azt hitte, hogy már nem is érzi veszteségnek.

Február 20. Édes Istenem, küldj rám, amit jónak látsz, csak azt add, hogy minden nehézségem, minden szenvedésem az én szeretteimnek váljék javukra, az élőknek és

holtaknak. Ez a gondolat adja talán a legtöbb erőt. Nagyon szeretem őket, és nagyon szeretnék segíteni, könnyíteni rajtuk!

Február 23.

Lelkem látása egyre jobban szűkül.
Már nem tudom: egy hét előtt mi volt.
A tegnapelőtt félhomályos árnyék.
A tegnap elmosódó tarka folt.

Jövőbe nézni nincsen már reményem.
(Ami rám vár, az örökkévaló!)
Máya fátyola távol integetve
Nagyon átlátszó, nagyonis fakó.

Egész életem forró foglalatja.
Gyűjtőlencséje az izzó jelen.
Áll: mozdulatlan napkorong az égen.
Komolyan és fenségesen.

Február 27. (utólag). Esteledik. Készülök a születésnapomra. Utolsó lesz idelent. Az életem csodálatos fény és árnyjáték, ahogy visszanezdek. Ami az enyém benne, az csúnya félszegség, ösztönösség, ábrándos hóbort, sok elmulasztás. Sohasem a valóságot éltem, és nagyon ritkán használtam úgy az életet, ahogy kellett volna. Még a magam önző öröme számára sem használtam fel. Keseregtem, mikor jó dolgom volt, drága együttléteket szerettemmel nem értékeltem, nem használtam. Legtöbb elszalasztott szép órára csak utólag jöttem rá, mert tunyaságból, dacból, belső keserűségből szándékosan hagytam meddően leperegni, hogy aztán utána napokig sirassam a visszahozhatatlant. Anyám halála után a vele töltött és fel nem használt idő volt legnagyobb vádlóm. (Csak mióta az egészen nagy arányokhoz szokik a szemem, azóta szakadt ki belőlem az apró földi idők és változások nagy fájdalma). Újlesztendően, születésnapon elsirattam a múlt elszalasztott idejét, hogy más szerettemmel megint csak így tegyek. – (Most már tudom, hogy a testi együttlét, a kimondott szó semmi: hogy a lelkek az Isten kezében érzékfelettien vannak összekapcsolva és egymáshoz való viszonyuk örök. Nem hiányzik nekem most senki. A rájukgondolás, az imádság nekem annyi, mintha igazán itt volnának. V.-m bőségesen megadja, ami az „élő” emberi jelenlétből gyengességemnek kell.)

Sem külső, sem belső sikerekről *nem* tudok beszámolni, ami emberi ambíciómat kielégítette volna. (Ma már neves írónak kellene lennem, sok derék művel – mondja világi hiúságom!) A jellememnek kidolgozottnak, nagyszerűnek kellene lenni, ennyi kedvező behatás, és ilyen magamnak élő, ráérős, csendes levegőben. Minden megvolt hozzá, hogy szent legyek, csak használnom kellett volna az élet alkalmait és a kegyelmeket. Alig volt öntudatos óráim, és alig használtam valamit.

De a kegyelem mégis omlott szüntelen. A Gondviselésnek talán nem volt elkényeztetettebb gyermeke, mint én. Mindig mellém állította a legszeretőbb lelkeket, megadott mindent, amire szükségem volt, elhalmozott ajándékaival, eltakarta előlem, ami rossz volt, ami fájhatott volna, vagy váratlanul erőt adott az elviseléséhez. Így lett az életem, amit én magam folyton összekuszáltam és elrontottam, mégis a Gondviselés remekműve.

(Itt megzavartak, már nem tudom, mit akartam még erről írni, de úgy rémlik, még sokat!)

Február 28. (Utólag). Születésnap... vidámkodás ... a kedves rózsadombiak ... F. Győztem erővel és igazán őszintén vidám voltam. Múlt bánata, jövő gondja egyformán leszakadt rólam. Ilyen „könnyű” lefolyású születésnapom talán még nem volt. (Az ilyen évforduló ti. mindig kisebb-nagyobb lelkibetegséget hozott magával, amit ritkán hevertem ki úgy egy-két nap alatt.) F. egy-két őszinte szavából megint megértettem, hogy már nem sokáig tart. Ez jó volt. Az ember könnyen visszazsugorodik a földi reménykedések, földi nézőpontok közé s „Az elszakadt szív könnyen összeforr, s megintcsak fáj, ha újra elszakítjuk.”

Este V.-val beszélgettem komolyan. Először hoztam elő neki a végrendeletet. Nehéz és régen visszafojtott lelki-tartalmak törtek fel belőlem. Ez nagyon megkönnyített. Tudom, hogy erősen megindult, de csak „kímélettel”, „tapintatos elhallgatással” nem lehel bírni az életet. (Az életet talán, de a halálban elemi erővel kikívánkozik az emberből a legmélyebb énje. Keserű igazságokat is emberfelettien nehéz némán elvinni a sírba. A tapintat csak ott van, hogy az igazság mellett álljon a megértés meg a szeretet, és ez megvan, s ezt reménylem, hogy ő is egészen átérezte.)

Március első napjai. Új vendég érkezett, de nem váratlan: a halálfélelem. Valahogy rohamszerűen jött rám, és éjjel keveset alszom a gondtól. De jó az Isten, és nem hagy el. Teljes lélekkel felajánlom ezt (és az eljövendő rosszabbakat) édeseimért. Jézus az Olajfák hegyén ezerszer többet szenvedett a lelki gyötrődéstől. Nem, meghalni nem „csendes elnyugvás”, hanem szép, nagy, férfias harc is. Isten ad hozzá erőt.

V.-val folytatjuk nagy beszélgetéseinket. Szinte különös nekem, hogy így legmélyről is lehet beszélgetnünk. Sok mindent látok benne is és szeretnék most a nagybőjtben segíteni rajta.

Látom utólag, hogy talán nagyon is felzavartam és elszomorítottam, de a nagy szeretetet és megbecsülést azért – láttam – mindig érezte, és talán a segítő jóakaratot is. Ami fájdalmat okoztam neki, nagyon fáj nekem is. Sok mindent szememre is hányok belül. De Isten majd jóra fordítja, s ezentúl már nem feszegetem ezeket a nehéz témákat.

O. volt itt búcsúzni. Elnéztem meghatottan. Milyen jól áll neki ez a kis édes ház! Lehet, hogy talán nem is látjuk egymást viszont a földön, de nekem ez nem fájdalmas. Milyen mérhetetlenül tökéletesebb közelségben van szereteteihez az, aki már nem testben él. Mennyivel többet segíthetek majd akkor. Szépen, egyszerűen, melegen elbúcsúznak. Hiszen, ha rosszabbul leszek, úgymé megírom neki levélben mind, amit megmondani nem akarok.

Magunk vagyunk újra. És igyekszem gyógyítani a sebeket, amiket V.-m kedélyén (reményem, nem a lelkén) ütöttem. Mostantól nem beszélek meghalásról se tréfásan, se komolyan. De tudnia kellett, hogy mint állnak a dolgok, és mint élnek bennem. Nevetgélünk, énekelünk, szeretetben, békességben élünk, de a lelkünk mélyén érezzük ennek az együttélésnek ünnepi komolyságát. Madárcsicsergés ez, halk, mély orgonaszó kísérete mellett.

Március 18. Megint bíztatnak, megint mondogatják, hogy évekig, évtizedekig eltarthat. Nem vigasztalás! Én nem akarok „kétszer meghalni”, visszailleszkedni az életbe és újra bizakodni. Szegény anyámmal megtették és számtalan beteggel megteszik ezt az orvosok, hiszik, hogy jót tesznek a beteggel, ha ideig-óráig új reményt öntenek belé, hogy aztán egy szép napon megint előlről kezdje a halálra való ráeszmélést és azt a nagy harcot, mely ezzel jár. Én már „elhelyezkedtem”, és így is akarok maradni. Különben, ha a testi halál talán messze van még, csakugyan, a szellemi már észrevehetően közeledik. – Néha van egy-egy fellendülő munkanap, aztán a beteg agyszerkezet megint elkezd csikorogni és csütörtököt mond. Ezek a legnehezebb óráim. Hiszen még annyi szépet tudnék dolgozni – ha „tudnék”.

A *munka* – az olyan rettenetesen nélkülözött tevékeny hősiességnek, a férfiasságnak ez a számomra eddig megmaradt utolsó darabja is kezd elhagyni. – Azaz nem utolsó mégsem: a

derült béketűrés még megmaradt. Itt ugyan, éppen ennél a pontnál el-elcsuklik az is (legalább is a *derű*, ha a türelem nem is). Az agybeli gyengeség érzése már többször megríkatott. A tehetetlenségnek, sokféle deprimáló formáját tanultam és tanulom folyvást elviselni. *Ezt* még nem tudtam megszokni, de Isten kegyelmével majd ez is sikerül.

A félelmeim elmúltak megint, ahogy jöttek. Szinte úgy tetszik, így visszanézve, hogy nem magában a lélekben voltak, hanem inkább az idegekben. Élettani feszültségek, megerőltetett agyvelő (és most a megerőltetés hamar jelentkezik!) idéztek fel nyomasztó aggodást. – Istenem! Mikor Te itt vagy bennem, és világos a lelkem, mennyivel könnyebb, sőt egészen könnyű minden! Tégy velem, amit akarsz, csak el ne hagyj!

Elmélkedés Jézus nemzetségfájáról.

A hosszú sor legtöbbje jelentéktelen név, nemcsak önmagáért élt, küzdött, szenvedett és dolgozott. Eszközök voltak az isteni Gondviselés kezében, melyek által az idők teljességében eljött a Megváltó. A legtöbbje (talán egy sem!) nem is sejtette, micsoda fölséges szövedéknek egy láncszeme. Ha tudta volna, milyen más lélekkel élte volna le az életét!

Milyen szűk a mi látókörrünk! Még életünk nagy jelentőségét sem fogjuk fel önmagában sem, nemhogy összefüggéseit a jelenben, múltban és jövőben. Nemcsak az átöröklés, de minden egyes tevékenység az okok és okozatok végtelen sorából indul és fut tovább. Nemcsak a test szerinti utódok által hatunk a világra, hanem minden lélegzetvételünk halhatatlan, mert a következmények végtelenbe futó mozgását indítja tovább.

Mennyi hálával tartozunk ismeretlen őseinknek, akik segítettek kulturális, testi, sőt lelki javaink megszerzésében! Mennyi okunk van szerénységre, hiszen ha valamiben kiválók vagyunk, hány őünk tehetségének, munkájának van ebben nagy része! Jó gondolataink, eszes ötleteink, ügyes szokásaink talán öbennük villantak fel először, vagy idegződtek be és sokszor mennyi erő és munka árán!

Mennyi engesztelni való! A rossz tulajdonságokban sokszor az ő botlásaiknak átkát nyögjük. Vegyük és viseljük el ezeket a hátrányokat áldozatos lélekkel, az ő hibáikért. Mennyire kívánják most jóvátenni, amit vétettek! De az érdemszerzés ideje lejárt számukra. Ivadékaiknak a földön tovább kanyargó láncsora az utolsó reményük, a horgony, a csáklya, mellyel még közelebb vonhatják magukat Istenhez. Küzdjünk olyan elszántsággal, tökéletesedjünk olyan igyekezettel, mintha mindnyájukért nekünk kellene harcolnunk, és az ő összegyűjtött vágyuk égjen bennünk. Őseinknek éppúgy megváltói lehetünk, mint unokáinknak megoltalmazói. Itt is áll az, hogy az ember nem magáért él, sem időben, sem (a jelenben) térben. Ha „meg nem érdemelt” (mi az, amit magunk is meg nem érdemelnénk!) csapások érnek, ki tudja, melyik őünk vétkét bünteti bennünk Isten igazságossága. Ez nem igazságtalanság. Mert bár a csapás az őök vétkeinek büntetése, de nekünk egyenesen áldásunk, győzelmünk is lehet, ha jó lélekkel hordozzuk. Micsoda perspektíva! Egy ilyen hosszú menetnek előljárója, előmunkása, szószólója lehetni Isten előtt! Türelemmel viselem terheltségeimet, de elszántan és a népfelszabadítók lelkesedésével küzdök ellenük.

Mennyi reményem van Isten irgalmasságára! Sohasem kell kétségbeesnünk. Ki tudja, milyen örökölt sötét hatalmak dolgoznak bennünk, melyekért nem vagyunk felelősek. Lelkünk állapotát csak Isten ítélheti meg. Sem elbizakodnunk, sem csüggednünk nem szabad. Ha pozitíve nem haladunk is, de tartsuk meg az elszánt akaratot, bűnbánatot, alázatos könyörgést és rendületlen bizalmat. Nem tudjuk, milyen láthatatlan koloncok csüggnék rajtunk.

Virágvasárnap, március 20. S. beszéde (rádión keresztül). Mily igaz és jóságos volt! Azokról, amiket mostanában legmélyebben és leggyakrabban élek át. Olyan jó volt így egynek lennem vele. De talán ez volt az első beszédje, amelyet nem mint „tanítvány” hallgattam, hanem mint aki mindezekben „mellette” áll. Úgy érzem, az Úristen nagyon

megérlelt az utóbbi időben. Egészen nagykorúnak, függetlenül erősnek érzem magam az Isten kegyelmével. Ahogy lassan ő is hozzámagasodott egykori mestereihez, úgy érzem én magamban (teljes tisztelettel és alázattal) az „egyenkorúságot” vele szemben. Nem tudásban, tapasztalatban, életszentségben, hanem az Úr Jézus eleven átélésében, aki élő valóságban itt van mellettem (s mintha most is vezetné kezemet, míg ezt írom, ahogy vezet, irányít mindenben). Csodálatos érzés, hogy gyengén, tétovázó akarattal is a főbb dolgokban milyen világosan vezet és tanít. A dolgok értelmét, és hogy mi az, amit tennem kell, tisztán látom vagy érzem. Melegen, őszintén tudok beszélni az emberekkel, és mindennek a legbensőbb magvát élem át. Azért olyan szép és ünnepélyes az életem. Most mindig tudom, mi az igazán fontos, s amiben több lélek van, azt érzem elsőbrendű kötelességnek. (Pl. meleg levél, vigasztalás, és nem a krajcáros robot.) De hogy mikor és mennyit kell a kenyérért dolgoznom, az is világosan jelentkezik, és olyankor nagy kedvvel, királyi öntudattal végzem.

Új és megrendítő élmény S. beszédéből csak a hangja volt. Sohasem felejttem el azt a fáradtságtól és mély lelki fájdalomtól elgyötört és mégis férfiasan szilárd hangot. A sebzett Felebaráti Szeretet küzdött benne a világ szenvedésének iszonyú terhével; úgy beszélt, hogy minden leheletével a lelkét adta: éltető meleg „kenyér” volt minden szava. „Ó, de meghalnék értetek ezerszer, szegény drága testvéreim, csak segíthetnék rajtatok” – a hangja ezt mondta, vagy inkább a ránk árasztott lelke. Egész nap a fülemben csengett: igazi passió-hangnem: mély emberi szenvedés, szilárd, bízó, győzelmes erővel. A diadalmas szenvedés.

*

Mostanában egy kép merült fel bennem és azóta is visszajár: Drága kis anyám, ahogy hazatérő fiát várja: rendelkezik, készül, apró szeretetszolgálatokon töri a fejét. És boldog véghetetlenül. Láttam, mikor így várja vissza pl. Flóra anyát. Láttam, hogy virult fel örömeiben halálos betegen, amikor Olaszországból visszajöttem.¹³ Milyen kedves gondolat ez! Ilyenkor úgy szeretnék már nála lenni, hogy szinte alig várom. Mit bánom én, ami közbe esik, de egyszer eljutok hozzá végre!

Nagyszombat, március 26. d. u. 5–6 óra. Feltámadást ünnepeltem itthon magamban. Olyan szép volt. Küldtem V.-t a feltámadásra. Tudtam, hogy így lesz legjobb mindkettőnknek. Mély megilletődéssel, szívből énekeltem zoltárt, Tedeumot. Olyan nagyon boldog vagyok, hogy az Úr Jézus feltámadt. Az a gyerekes megkönnyebbülésem van, hogy „most már nem bánthatja senki”. Hiszen annyit sajnáltam szenvedését a nagybajtban. – Imádkoztam erősen boldog halálért. Ó, ha a jó Isten megtartja bennem ezt a diadalmas lelkületet; ha megtartaná! Milyen gyönyörűség volna akkor meghalni. De ha nagy lelki szenvedések jönnek is, akkor is boldogság lesz a beteljesülés. Úgy képzelem egészen, mint az operációk utáni ébredésemet. Egy kisebb fajta igazi halálfélelmet kiállottam akkor is (főleg az elsőnél, mikor még gyerek voltam). Elsüllyedni a semmibe lassan, Jézus nevében, aztán kínosan vergődve ébredni, egyre erősödő fájdalommal, de azzal az észtesztő boldog tudattal, mely lassan felhajnallik a lélekben, hogy íme, túl vagyok rajta! Az a rettenetes, melyet el sem tudtam képzelni, melyet nem hittem, hogy igazán megtörténhet velem, nézni nem is mertem, elmúlt, megtörtént, élek újra, s itt vannak velem, akiket szeretek, s meg fogok gyógyulni, így volt és így lesz Isten segítségével. Amen.

Április 21. A nagy hullámhegyek és hullámvölgyek elülnek már. Inkább az a veszély fenyeget, hogy beletompulok, belefásulok ebbe a testi-lelki gyengeségbe. A kétségbeesés

¹³ 1925 tavaszán néhány hetes utat tett Olaszországban ott időző S. bátyja vezetésével.

kísértő dührohamai ritkán és gyengén jelentkeznek. Kezdek beletörődni a tehetetlenségbe, a lassú, hosszú elmúlásba, mely talán előttem áll. Mert olyan gyorsan nem megy, ahogy először gondoltam. Ilyen nagyszerű étvággal igen sokáig eléli a szervezet. Hát ahogy Isten akarja! – tiszta szívből mondom. Sem élni nem kívánok, sem meghalni, csak azt, hogy ő mellettem maradjon. Akkor nem félek a magam gyengeségétől. Kétszer áldozhattam ebben a hónapban. S. hozta a Szentséget. Alaposan, mélyen, egész beleéléssel és hosszan imádkozhattam a készüléknél mindenkiért, mint még emlékezetem szerint soha. Annál készületlenebb voltam a másodiknál. Templomba mentünk, tolókokcsival, az áldoztató korlátig. Milyen jó, hogy ezt majd többször is lehet. V. igazán mindent meglesz, ami telik tőle. Sajnál és szeret. Áldja még az Isten!

Szegény I.-kém! És B.¹⁴ sem felel! Néha olyan, mintha minden vágyódó imám és bizakodásom hiábavaló volna. Mintha a csendes remeteség egy álomvilágot teremtett volna, melynek agyrém a vezércsillaga. Ha a külső világból jönnek hozzám, goromba rázkódtatást érzek. Ott sokkal keményebben, keserűbben, feketébben zajlik az élet. A keserű lehelettől, ami ilyenkor megcsap, az én tehetetlen, lusta, ábrándos áhítatom, mint a rózsaszínű álom verődik szét... Képzeldő bolond – mondom magamnak. – hát csakugyan azt hiszed, hogy kis parfümös fohászaiddal, tétlen rájuk gondolással, miattuk való aggodással belenyúlhatsz az ércüllők forgásába, szirteket hengeríthetsz el? A te szereteted nagyon is gyenge, földi, szeszélyes. Jaj, nem apostolok és mártírok elemi erejű lángja!” – Hiszen igaz, nagyon is érzem. De másom nincs, és többet tenni nem bírtam (szeretnék!). A csillagom pedig nem agyrém, mindenek ellenére. Rendületlenül bízom a Gondviselésben (et si fractus illabatur orbis) és az imádság erejében. – Nem nádszál az, melybe elmerülő életem kapaszkodik. Megvolt azelőtt is, mikor mással is szolgálhattam Istent, és most sem érzem, hogy a magam biztatására hangoztatnám, mint a megszeppent gyerek („Ne félj, nem bánt” – mondja magának). Az Isten az egyetlen bizonyosság és megtapasztalható valóság. A többi nekem mindinkább álomszerű. Es aki Őrá épít, nem kártyavárat épít, akármilyen ügyetlen, lomha, képzeldő, irreális kontár legyen is.

Június 16. Azóta nagyot lendült az élet velem. Hazajöttem a szép Cserkész-parkból; úgy érzem, fiatalodtam vagy öt évet. Egyelőre feszül a tettvágy bennem. Új munka, új lendület és talán még új reménység is. Ámbátor érzem azért belül, hogy a betegséget ugyancsak nem fújták el. Nem is hiszem, hogy többet kieressen a markából. De ameddig lassan, csendesen rágszál rajtam, még sok szépet lehet tenni, ha Isten engedi. „Sohase mondd azt, hogy halálodon vagy, ameddig igazán meg nem haltál.” – Baden Powell-nek ezt a nagyszerű mondását hoztam el magammal cserkészajándéknak és további jelszónak. Éljen hát az élet, ameddig élek! Nem mondom, hogy „dum spiro spero”, mert nekem igazán nincsenek reményeim. A lelki békén és bizonyos fizikai nyugalmon kívül nem is kívánok én semmit az élettől. Most is meggyőződésem, hogy pár év alatt meghalnom a legjobb lett volna, s hogy mégis csak az oldana meg legtöbb csomót, s én a magam számára úgy sem tudom mire használni az életet, de ki akarom tölteni szép, nemes élettartalommal és értékes, szép ajándéknak tekinteni.

Főleg V.-val szemben akarom kifejtetni a szebb, mélyebb, tartalmasabb életet. Ahogy a teherautó zúgott velünk hazafelé, magambaszállva sokat elmélkedtem. Megint nem annyira gondolatsor, mint meglátások formájában. (Ide rögzítem a legfontosabb életszabályokat. K.-ám¹⁵ édes kis ceruzarajzának hátára jegyeztem tegnap este. Olyan jó volt velük lenni, kékrűhás kis alakjukat mindig ott látom a Cserkész-park zöld fűvén!)

¹⁴ Külföldre szakadt unokatestvér.

¹⁵ K. és a másik „kékrűhás kis alak” I. kislányai.

1. *Fegyelem a beszédben.* Ostobaságok, tétova, félig elkezdett mondatok, főleg felesleges aggódó vagy utólag rosszálló megjegyzések kerülendők. Sürgetések, kérések, alkalmas időben, tapintatos, gyengéd formában, de öntudatosan és bizonyos méltósággal, határozottsággal. (Ösztönös sajnálkozásokon és bocsánatkéréseken, pedagógiátlan megjegyzéseken erőt venni!)

2. *Sohase tenni fel rosszat vagy gyarló indítóokat nála.* Regisztrálni a valószínűbb, öntudat alatti folyamatokat nála, mint valószínűségeket, de ezekből se érzelmi, se akarat következményt nem engedni folyni magamban. Aki tudja, hogy mennyi rossz lehet másnak ösztönös természetében, de egyúttal reméli, hogy akaratban mégis jóra irányul, az ritkán járja meg, míg a gyanakvással csaknem mindig szégyenben marad (legalább sajátmaga előtt) és fel is sül.

3. *Bánásmóddal kifejezni azt a tiszteletet,* amit a halhatatlan lélek és az Isten rendelte társ megérdemel. (Hányaveti modort félre. Figyelni, ha beszél, méltányolni nézeteit, mutatni, hogy szívesen vagyok együtt vele stb.) Gyávaság tréfásan elütni a lelki felelősség nagy gondját, amit az együttlét kötelessége rám szab!

November 18. Emlékezetes napja életemnek. Egy nagy kellemetlenség (házbér körüli kalamitások) felébresztett önhitt, zagyva álmodozásomból. Megtanultam alaposan:

1. Saját tehetetlen, gyámoltalan voltomat.
2. Azt a hazug, hiú, ferde ábrándvilágot, melyben élek.
3. V.-m – hűséges drága V.-m! – igazi értékét.

Megint egyszer! Ma culpa! Jóvá tenni, amit lehet! Összeszedett lélekkel támogatni, kicsinyesség nélkül. Fegyelem, férfiaság. Helyes világításba állítani.

November 19.

Évfordulóra

De más lett minden, édesem,
Mint ahogy akartam, reméltem.
Az Úristentől én magát
Szeretni, oltalmazni kértem.

Akikért a szívtelen földön
Harcolva megvessem a lábam,
Izzadva, nyögve, kínban is
Érezzem: nem vagyok hiában.

Magának majd csak nézni kell.
Elég, ha a kezem megfogja,
Erős leszek, bátor leszek,
Ha így néz fel rám mosolyogva.

Lelkivezér, tanítómester,
Derült napja akartam lenni,
Jusson nekem minden nehéz,
De magának ne jusson semmi.

Akartam, hogy boldog legyen,
S a boldogságot én szerezzem.
Színházba, emberek közé
Mindenhová majd én vezessem.

Akartam hírt, fényes nevet,
Hogy rászálljon a ragyogása,
A dicsősége, öröme
Magára, mindig csak magára.

S most itt vagyok: fáradt fejemmel,
Beteg testtel, gyámoltalan.
Szomorú, tétovázó álmok.
Belőlem már csak ennyi van.

Ez az, ami legrosszabb kínom,
Amitől a lelkem beteg,
Maga hordja az élet terhét,
És én már nem segíthetek.

Ezért gubbasztok fanyar göggel,
Féltékenyen és konokul,
Vagy gyerekes mókát vonítok,
Mikor a lelkem könnye hull.

Ki lépni nem tudok magam se,
Mást, jaj, hogyan vezethetek!
Testben, lélekben összetörve
Ezért vagyok, ezért beteg.

Akartam lenni drága váza,
Már csonka, tört cserép maradt.
Amit ma hoztam, lám csak ennyi.
De a tied minden darab.

Hogy mért rendelte így a sorsunk,
Csak Isten tudja egymaga.
Ő elvégezte, így akarta:
Legyen meg az akarata.

Az én részem már csak alázat,
Az én osztályom: türelem,
Várom, amit az Isten rendel,
S te itt vagy addig is velem.

December 7. Pár hete veszem észre, hogy zúg a fülem s a csengés benne most már csaknem állandó. Csendben, magányban, éjjel: folyton hallom. A kórházban azt is kérdezték tőlem, hogy nincsenek-e főfájásaim. Én naiv büszkeséggel mondtam, hogy nem, soha. Azóta szemem, fülem, – betelik lassan, amit akkor vártak. A fülem csengését úgy hallgatom, mint a jó Isten hazahívó harangocskáit. Nem félek. Ő vezet. Tegnap gyóntam is.

Dec. 18–19. éjjel. (Reggel leírtam.)

S.-nak.

Gyermekvilágom üdvözítő Napja,
Ha fel-feljársz felhős egemre még:
Gyémánttüzet a lelkem visszakupja,
Mint árokpartján tört üvegcserep.

I.-nak.

Madárkaének letarolt erdőben:
Fagyos rögön végső virág az őszben.
Utolsó édes szirmok rámhajolva
Vigaszt lehelnek fáradt homlokomra.

F.-nek.

Riad! fiúnak régen párna,
Ahova sírni most is visszajárna.

L.-nek.

Pislogó mécssem imádkozik érted,
Bár elvehetném minden szenvedésed.

O.-nak.

Közös a múltunk egy a szívünk:
Anyánk, s a kis ház benne van:
Te vagy most is a régi otthon,
Száműzötten, otthontalan.

Ezeket már nem kiadásra szánom: S. atyám ítélje meg, mit lehet belőle publikálni.

1933 január.

Január 30.

Uram, Jézus, már mindent értek!
Ó, most már tudom, ki vagyok.
Legyen a te akaratod.

Lehet, hogy már nem sok van hátra,
Jól van úgy minden, ahogy kellett:
Nem kérek mást, csupán kegyelmet.

Mégis, ha füled nyitva szómra;
Oly drága nékem minden óra:
És minden perc egy nagy ajándék.

Az élet, amit úri módban
Durcás gyerek módjára szórtam,
Oly drága szentség most nekem!

S az édesek, kik mellém ülnek,
Meleg szókat fülembe súgnak:
Mind olyan szentek, olyan újak.

Pihető, gyenge szívverésem
Örök erők áramát hajtja:
Azok segítik diadalra.

Apró munkák, aprócska élés,
Mindenben annyi most a mélység,
És minden egyet énekel.

S én ámulok, Uram, mi lettem
Ki életemet hordja most helyettem,
Láthatatlan előre visz.

Lelkem piciny fuvallatával
A nagy viharral együtt szárnyal,
Mit a *Galamb* szent szárnya ver.

Alig lüktet az érverésem,
S mégis a Te munkádat végzem,
Világot váltok és megszentelek.

Ameddig, addig... Ó felséges
Csodást alkotó beteg-élet!
Áldassék érte szent neved.

Február 1. Talán az előbbi verssel kezdek hozzá legjobban nagy lelki fordulatom megírásához.

A karácsonyi napokkal kezdem. Karácsony este: fájdalom, csüggedés, valami kis fásultság a sima béke felszíne alatt. Megírtam pársoros apró verses feljajdulásaimat¹⁶ s Pici néni¹⁷ szép cédulácskáin szétküldtem és a fa alá tettem. Még akkor magam sem értettem, mit mondok velük. Csak kavargott a lelkem öntudatlan keserúségektől. Hiába volt meleg családi kör mellett, a felszín alatt mindenütt éreztem a tátongó szakadásokat közöttük. „*Zátonyok*” lett volna a címe egyik nagy regényemnek. A vízből csupaszon, mereven elkülönülve állnak ki a szirtek, egyik se közeledik a másikhoz, egyik se változik. Ha jön a tenger (az élet vihara), az felcsap és egybemossa ideig-óráig az ellentéteket és különbségeket. (Nagy szeretetszolgálatok, hősi áthidalása az egyéniségek szakadékainak: amíg a veszély ostroma tart!) Aztán... a vizek elülnek, s a sziklák megint csupaszon, megátalkodottan, külön-különválva merednek fel az égre. Semmi se változott. – Ez volna a téma, emberszívekre alkalmazva. De örülök, hogy meg nem írtam, mert azóta látom, hogy hazugul sötét ez a beállítás, s másfelől az emberek szeretetbeli egysége nem kell, hogy együvé préseltséget jelentsen, s az egyéni különbségeket persze hogy nem lehet, de nem is kell uniformizálni. Csak megértés, béke és szeretet maradjon közöttünk.

¹⁶ L. főntebb a négysoros családi versikéket.

¹⁷ N. S.-né, festőművésznő. N. S. és családja a gödöllőiek közül legközelebb állt hozzá és családjához.

De akkor este nagyon fájt ez és még inkább másnap, mikor olyan sokféle igénynek szerettem volna eleget tenni (nekem igazán csak az lett volna az igényem, hogy ők mind jól és otthonosan érezzék magukat, de éppen ennek lehetetlenségét éltem át keserűen). Testileg is kifáradva, lelkiileg elgyötörve pihentem két napot. Akkor visszajött S. és az én szívemet egyre fojtogatta a nyugtalanság. Rémképek, gyanúk, homályos félelmek kínoztak. Próbáltunk S.-val egy nagyot beszélni, de megnyugvás helyett inkább még felkavart. Testileg is egyre jobban kimerültem. Szilveszter délutánra aztán ez a lelki háborgás végsőkig fokozódott. Beszélni nem tudtam (az öreg néni¹⁸ is átjött) s akkor kezdtem megint egészen érezni, milyen kevés időm lehet már hátra. (Közben pár hétre ezt is tökéletesen elfelejtettem volt, akármennyire készülgetek a halálra már egy éve.) S. búcsúzása után kétségbeesés környékezett. Követeltem V.-tól azt, amitől rettegettem: meggyújtattam újra szegény elnyomorodott aprócska karácsonyfánkat, és kétségbeesett daccal, csikorgó, erőtlen egyszál hangommal énekeltem egy-két karácsonyi éneket, búcsúzóul. Éreztem, hogy fáj ez mindkettőnknek. – Aztán még elimádkoztuk a szilveszteri Prohászka-elmélkedést (azelőtt mindig együtt imádkoztuk S.-ékkel.) Ő mindig velem volt ilyenkor. Most pedig ketten gubbasztottunk, nagy ellentétek nyomasztó érzésével a lelkünkben. Úgy éreztük, egészen zsákutcába jutottunk.

Másnap kimerülten feltápaszkodtam S. rádióbeszédét hallgatni. V.-t is kényszerítettem, hogy korai misére menjen, és azután hallgassa. De a testi-lelki gyöttrődések miatt nem hozott nekem ez a beszéd jóformán semmit. Tudom is, hogy milyen fáradtan írta, és mondja, hogy talán főképpen az én kedvemért vállalta, hogy hallhassam, s a gyöttrődésem csak annál erősebb lett. (Közben a halál, a belső rendezetlenség és a végrendelet problémája kínozta napokon át. Egyre erősebben úgy éreztem, hogy tennem kell valamit. Most mindjárt, amíg nem késő! Próbáltam erőt venni magamon. Imádkoztam lelki világosságért. Szívszorulások és nagy izgalmak között hánykolódtam éjszakánként. Nappal igyekeztem „vállalni végre a felelősségeket” (háziúri gondok, V. életének irányítása stb.)

Január 6-ra kihívtuk V. édesapját. Kimerültségem és izgalmam akkor érte el tetőpontját. Nyugalmat erőltetve, mégis felkeltem, segíteni V.-nak abban, amiről hittem, hogy nehéz. De hamarosan nagy gyengeség fogott el. Szinte magamon kívül voltam egész nap. Azt éreztem, hogy most itt halok meg, távol az én „régiszeretteimtől”, összes megoldatlan problémáimmal. Sürgönyöztettem. Atyám¹⁹, tudod a többi (hiszen tenálad gyóntam).

Február 15. Megint sötétlátás, idegesség ül meg. De három élményemet még leírom, mint adalékot egy beteg ember élményeihez. Az egyik a testemnek szinte légies könnyűsége, ami a gyengeség érzésével együtt jár. Olyan átszellemülten szelíd bennem minden most.

A második, hogy eljött végre a tavasz. Olyan kedves, hogy az idén korábban jött meg az én örömömré.

A harmadik, hogy a tárgyak is olyan előzékenyek most hozzám.
(Itt megszakadnak a feljegyzések.)

*

(A hárshegyi tartózkodás emlékét naplójában mindössze egyetlen rövid feljegyzés őrzi. A jamboree után visszatért tisztánlátása, életkedve és lelki egészsége csodálatosan áttetsző, légiesen finom elmélkedésekbe csordul. Ismét előkerül a napló és hangulatos esti imádsághoz hasonló szelíd mondatokkal áldozik le lelki élete. A földi hősiesség táborozás után tiszteleg a szép élet eszménye előtt, ez a magához tért, életre villant cserkészlelek. Őszi bíbor színek,

¹⁸ Szomszédasszony.

¹⁹ S. bátyját érti.

érettség. a gyümölcsök betakarítása, észrevétlen áthajlás az elmúlásba: jellemzik ezeket az utolsó, igazán szeretettel írt feljegyzéseket. A cserkész törvények felett elmélkedik s megmaradt életrevalóságával, figyelő tekintetével még sok új területet kutat fel, amelyeken az élet szebbétételén munkálkodhatik.

E napok legérettebb emléke a naplóban a *Vitorlás repülő* c. vers (1933. augusztus).

A vitorlás repülő

Életem az Isten kezében:
A vontatógép elhagyott.
Az ég merev kék óceánja
Szárnyára vett, körülfogott.

Lomha dagálya és apálya
Fölém kerül, alám tolul,
Emel, sülyeszt, lendít, el-elhagy,
Testetlenül, láthatlanul.

A nap hanyatlik, kél az este,
Lilás a kék mennyboltozat,
Lankad a szél hullámverése,
Álmosodik, ernyed, apad.

De én feszült vitorlaszárnyam
Minden kis habra rávetem,
Ha szellő rezdül, lég ha mozdul
Szállok, küzdök, emelkedem.

Ne még! Ne még! Azért se! Nem még!
Hisz oly szép minden pillanat:
A szél, a szín, az illat-pára,
A rézsút szálló sugarak.

Birkózni, szállni, fennlebegni!
És nézni, nézni, míg lehet,
A nap kiomló szíve-vére
Hogy festi meg a felleget.

Az árnyak lassú tolvaj-lépte
Hogy oson a domboldalon,
Sárgából kékbe, majd homályba
Hogy sülyed át erdő, halom.

Feszült szárnyal magasba törni,
Egy kis métert sem adni fel,
De alázattal hullni lejjebb,
Ha lassan mégis hullni kell.

Lenn a mezők már ködbe vesznek,
Nyirkos setét rájuk terül.
Kerengek elszántan felette,
Kékben, napfényben, egyedül.

Felnézni, fel! Fogom a kormányt!
El nem bocsátom percre sem,
S halk, dudolászó imádságot
Mormolok békén, csendesen:

Köszönöm, magasságos Isten,
Végzetlen jószágodat,
Hogy szállnom napsugarad fényén
Most még lehet, most még szabad.

Hogy tiszta égben rámragyogtad
Boldogságos kegyelmedet,
S azúros-kék szűz kupolában
Lebegtetem az életet.

Hogy minden percem a magasban
Álomszerű, boldog csoda,
Hogy porba, rögbe, sárba, zajba
Le nem merítettél soha,

Hogy nyirkos réten nem lapultam,
Reménytelen, világtalan:
Hogy olyan jó és olyan drága
A hulló nap minden sugára
És olyan szép az, ami van!

Harangi László utolsó szavaiból (feleségének feljegyzései)

1932–33 telén annyira megbénult, hogy nem tudott többé lábra állni, s egészséges balkezét is alig tudta már használni. Egy napon így szólt:

– Rájöttem, hogy amikor szenvedünk, csak az történik velünk, ami a ruhával, mikor kimossák. A ruha nem sír, ha szappanozzák, gyúrnák, dörzsölik. Ez az élet is csak tisztító intézet. – Később is, nagy fájdalmai közben mosolyogva ismételte: „Nem baj, nem baj, csak tisztító intézet.”

Később ezt mondta: – Mióta odaadtam a járásomat a jó Istennek, teljes lelki békém van.

*

Többen kérdezték, sohasem gondoltunk-e arra, hogy elmenjünk Lourdes-ba, gyógyulást kérni. Azt hiszem, neki soha egy pillanatig sem jutott eszébe ilyesmi. Annyira átértette az Isten akaratát, annyira tudta, hogy mi a célja az ő szenvedéseinek. Mesélte, hogy tizennyolc éves korában, félig mintegy álomban, lelki elmerülésben úgy érezte, mintha az Isten kérdezné tőle, akar-e meggyógyulni, vagy akar-e betegen élni tovább. És ő öntudatosan a betegséget választotta.

Az utolsó időkben mondta egyszer:

– Ha a jó Isten azt kérdezné tőlem, hogy mit akarok, teljesíteni fogja kívánságomat: én nem merném azt kérni tőle, hogy meggyógyuljak.

*

Mikor az autó befordult a klinika kertjébe, egy sárga tulipánágy mellett mentünk el.

– Nem tudtam, hogy itt olyan szép! – kiáltotta örömmel. S ettől kezdve jól érezte magát itt is. Jóérzése csak fokozódott, mikor a klinika orvosaiban néhány régi jóbarátjára, iskolatársára ismert. Szeretettel és gyengédséggel vették körül az orvosok, apácák, s majdnem az egész napját a kertben töltötte a virágos fák és bokrok között. Rokonai, barátai, akiknek társaságától a gödöllői magányban meg volt fosztva, itt nap-nap után meglátogathatták. Betegsége egyáltalában nem érdekelte.

– Egészen elfelejtettem már, hogy mért jöttem ide – mondta. Olyan jól érzem magamat itt.

*

Az operáció előtt csak az a kívánsága volt, hogy a családból jöjjön el még egyszer mindenki hozzá. Mindenkiel vidáman és derülten beszélgetett. Apáca unokatestvérének búcsúzóul csak ennyit mondott:

– És ha meg kell halni, mi az *nekünk*?

*

Az operáció előtt, szombaton, már a sebészeti klinikán – életgyónást végzett. Vasárnap megáldozott és felvette az utolsó kenetet.

Az operáció halaszthatatlan volt.

A hosszú és gyötrelmes operációt ébren tűrte. Mikor nagyritkán egy-egy sóhajtás hagyta el ajkát, rögtön hozzátette: „Semmi! Nem fáj nagyon, csak folytassátok!”

*

Másnap reggelre kiderült, hogy szíve nem bírta ki az operációt. Egyre gyengült. Még egyszer áldozni kívánt. Az áldozás után lelkesedéssel felkiáltott: Deo gratias! – Majd csendesebben hozzátette:

- Nagy az Isten! Boldog életet adott nekem!
- Gyengülő hangján egy Sík-versből idézett:
- Töltetlen vágyam nem maradt...

*

Szomjúságtól gyötörve apró fohászokkal hívta az Úr Jézust.

- Jézus, Neked élek! Jézus, Neked...
- Itt megakadt, és nem bírta folytatni. Bátyja föléje hajolt és ezt mondta:
- Lacikám, te mindig igent mondtál! Mondd végig Isten nevében most is!
- Erre csendesen folytatta:
- Neked halok, tied vagyok életemben és halálomban!
- Mindig kevesebbet beszélt. Csak néha suttogta maga elé:
- Jézusom... Jézuskám!... Olyan jó!...

*

Tizenegy óra tájban, mikor az agónia már szemmel látható volt, bátyja mondta:

- Lacikám, mondjunk el együtt egy imát?
- Elértette, hogy az utolsó imáról van szó. Halkan mondta:
- Nem lehetne, hogy még egy kicsit várjunk?
- Nemsokára még egyszer megkért, hogy igazítsam el a fekvőhelyét. Elhelyezkedett, aztán mondta:
- Most már kezdhetjük!
- Ebből a helyzetből nem mozdult többé. Nemsokára elaludt, s másnap délfelé csendesen kiadta lelkét. Oly csendesen, hogy alig lehetett észrevenni.

*

Egy orvos e nap délutánján ezt mondta:

- Sok embert láttunk már meghalni itt a klinikán, de így még senkit. Rendesen azt tapasztaljuk, hogy az utolsó órákban a test uralkodik a lélek felett. De itt a lélek legyőzte a testet.

*

A boncolás után egy másik orvos:

- Hogy hogyan élhetett ezzel az aggyal *ilyen* szellemi életet, – én, mint orvos nem tudom megmagyarázni. Nem tudok mást mondani, mint hogy itt felsőbb hatalomnak kellett közreműködnie.

*

A temetésen mindenki úgy beszélt róla, mint hősről, szentről. A temető plébános – évek hosszú során át gyóntatója – ezt mondta a koporsó mellett:

– Már bizonyára ragyogó koronával van a szentek seregében!

És beszédét ezzel végezte:

– Könyörögj érettünk!

Függelék

Kézszerítés

(Sík Sándor verse Harangi Lászlóhoz)
1930.

Milyen szóval szeresselek?
Az atyafiság nemcsak vér közöttünk:
Isten előtt atya és fiú lettünk,
Mert lélek szerint én nemzettelek.

Emlékszel a kis vézna fiúra?
Pici voltál és fájó és beteg,
Mikor anyád a tenyeremre tett:
Animula blandula vagula.

És most – ó talán meg sem ismernélek,
De napról-napra látom a csodát:
A gyám karókat hogy sudárlod át,
A test háncsain hogy nő túl a lélek.

Lebéklyózottan, béna kötelek közt,
Szép szabad lélek, épeknél egészség.
Derült homlokkal hordozod a részed.
Felnőtt ember a sok rokkant gyerek közt.

Két emberrésznyit túrsz és dolgozol,
És hallgatsz és gondolkozol és értesz,
És egyengeted, ami érdes,
És vigasztalsz és nem panaszkodol.

Így állsz előttem: két botorka lábon
Súlyos férfiszív, kemény férfiagy.
Betegen is gyengék ereje vagy,
Nekem is az vagy: leghívebb barátom.

Nekem is az vagy: több mint vérrokon:
Oltártestvér és néma bátorítás.
Vedd ezt a verset, mint egy kézszerítást,
Mint férficsókot férfihomlokon!